

Vankó Zsuzsa:

A kereszténység mai irányzatai

Bevezetés

Közismert tény, hogy a kereszténység jobbjára csak az első században, az apostoli korban volt igazán egységes. Ma már szinte áttekinthetetlennek tűnik a felekezetek és irányzatok tömege, sokfélesége. Ha a felszínes ismeretekkel rendelkező keresztény, illetve a más vallású vagy szekularizált ember ismerkedni kíván a kereszténységgel, akkor bizony elrettentheti az eligazodás nehézsége, annál is inkább, mivel a tájékozódáshoz még csak támpontja sincs. Általában még a meggyőződéses, gyakorló keresztényeknek is csak gyér ismereteik vannak a kereszténység meghatározó irányzatairól és a velük kapcsolatos kérdésekről.

Ez a tanulmány áttekintést kíván nyújtani a kereszténység mai négy fő irányzatáról, amelyek átívelnek a felekezeti határokon. Egyes irányzatok természetesen nagyobb súllyal, jellemzőbben vannak jelen az egyik felekezetben, mint a másikban, vagy akár kizárólagosan is képviselheti egy-egy felekezet a felsorolt irányzatok valamelyikét. Továbbá egy-egy irányzat elegyedhet is valamelyik másikkal, átvehet tőle egyes elemeket. Mindazonáltal határozottan megkülönböztethető a négy irányzat, lényegük megértése pedig iránytűként szolgálhat a tájékozódásban.

Az ismertetendő négy irányzat a következő:

- racionalista/liberális,
- élményorientált,
- fundamentalista,
- biblikus.

A racionalista/liberális irányzat

A felvilágosodás szellemiségének szülötte. Napjainkban már gyengülőben, letűnőben van, mint ahogy az a korszellem is, amelynek a terméke. Mindazonáltal igen jelentőségteljes

még ma is, hatásai és egyes elemei pedig valószínűleg sohasem fognak eltűnni. Jó kétszáz éven át – nagyjából a 18. század végétől a 20. század utolsó harmadáig – töretlenül tartotta magát ez az irányzat, az ún. tudományos teológia művelőinek körében szinte egyeduralkodóvá lett.

„Ez az irányzat a pozitívizmusnak nevezett bölcseleti irány következménye a teológiában. Eszerint nincsen szükség »ideológiákra«, elvekre, csak pusztá jelenségek vannak, melyek észlelhetők. A kereszténység és a Szentírás pusztán történeti jelenség, mely történetkritikai eszközökkel megérthető... Csak a kritikus magatartás lehet tudományos.”¹

„Találóbban nem történetkritikáról kellene beszélni, hanem Biblia-kritikáról, melynek aztán részét képezhetné a bibliai könyvek irodalmi alkatára vonatkozó irodalomkritika, vagy a hitelességre néző történetkritika, az eredeti nyelvekkel foglalkozó filológiakritika, illetve a tartalmat is bonckés alá vonó tárgykritika... Azért használjuk csak a történetkritika általános fogalmát a Biblia-kritika helyett, mert így honosodott meg a teológiai irodalomban.”²

Istenről deista módon gondolkodik ez az irányzat, azaz vallja a létezését, de élő Istennel, azaz a történelemben és egyének életében mintegy közvetlenül, személyesen cselekvő Istennel nem számol, mint ahogy egyáltalán semmilyen természetfelettil sem. Feltételezi és természetesnek tartja, hogy mindig *„olyan szemüveggel olvassuk a Bibliát, amelyet korunk kultúrája tesz szemünkre”*.³ E felfogás szerint a koronkénti értelmezések vastag rétege alatt kell keresni valahol a bibliai iratok vélhetően eredeti történeti magvát, szövegét. Az igazság fogalmáról csak pluralista értelemben lehet szó, töredék részigazságokat lehet csak feltárni, a biztos mércéül szolgáló kinyilatkoztatott isteni igazság valójában nem elérhető, nem határozható meg pontosan. Ennek megfelelően a vallást többnyire magánügyként kezeli az irányzat, tág teret hagyva a szubjektív értelmezéseknek.

Gyakorlati példa arra, hogy miképpen boncolgatja pl. a bibliai teremtéstörténetet egy racionalista liberális teológus: *„Egy pillanatra – ideiglenesen - lépjünk ki az isteni kinyilatkoztatás dogmájából, vagy annak olyan értelmezéséből, mintha Isten Lelke a Bibliát szó szerint diktálta volna, tanítva bennünket a világ keletkezésének mechanikájáról... Induljunk ki a több ezer évvel ezelőtti »primitív« emberi közösségből, akik valamilyen félelmetes árterületen, míg egy másik közösségük a forró homoksivatag közepén elkezdett tűnődni az élet örök kérdésein, amely minden gondolkozó ember örök kérdése: Mi ez a világ, amelyben élünk? Kik vagyunk mi? Milyen kapcsolatban vagyunk egymással? Mi mindennek az értelme? És így tovább. Mindegyik a maga környezetéből és a saját szemszögéből indult ki.*

¹ Dr. Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998, 14. o.

² Tőkés István: *Hermeneutikai füzetek 18. Új hermeneutika*; Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1999, 127–128. o.

Mindegyik a maga korának meglátásaiból, fogalmaiból és szókincséből rakta össze a válaszokat. A válaszokat nem tantételekben, nem dogmákban fogalmazta meg, hanem történetekben: a teremtés történeteiben. Filozófiai vagy tudományos magyarázatok helyett ezek inkább tekinthetők művészi alkotásoknak, mint a regény vagy a költemény. Elsősorban nem a tartalomban van az igazságuk, hanem a mondanivalóban, az üzenetben, talán úgy is mondhatjuk: ráéreznek az igazságra. A teremtéstörténeteket az élet nagy alapkérdéseivel foglalkozó mitológiai történeteknek nevezhetjük, amelyek az embert az Istennel kötik össze, és ezért a mindennapi, a kézzelfogható igazságnál egy fontosabb és mélyebb igazságra mutatnak rá. A két történet [1Móz 1-2. fejezetében található teremtéstörténet] valószínűleg több nemzedéken át szájhagyományként élt, közben csiszolódott, míg végül írásban rögződött. E folyamat során eljutott az ősi zsidósághoz is, bizonyára ők is igazítottak rajta, majd méltónak tartották, hogy a szent iratokba bevegység. Azóta évezredek múltak, és az egymást követő nemzedékek – a Biblia kialakulása előtt és óta – isteni lelkülettel töltöttnek élik meg ezeket a történeteket. Ezért és így került be a mi Szentírásunkba, ezért drága kincsünk ez ma is.”⁴

Eszmefuttatása végén „drága kincsről” beszél a szerző, amivel jelzi, hogy fenntartja a kinyilatkoztatásról vallott klasszikus dogmatikai tételt. Ezt valószínűleg őszintén így gondolja, így rendezi el magában a végső kiértékelést. Felmerül azonban a kérdés: Hol van itt a racionalitás? Józan racionalitás alapján mást kellene kimondania egy ilyen fejtegetés végén. Ha ugyanis helytálló mindaz, amit a bibliai eszmék keletkezéséről mondott, akkor felolvadt, szertefoszlott a kinyilatkoztatás eszméje.

Úgy hat ez az irányzat, mintha mindenáron produkálni akarná azt a tudományosságot és racionalitást, amely megfelel egy korszellem igényének, noha igazából nem tudja ezt megvalósítani. Nem tudja, azon egyszerű oknál fogva, hogy nincs hozzá tényanyaga. A Biblia határozott állításokkal, tekintéllyel szól sok olyan dolgról, amelyeket illetően nem áll rendelkezésre elegendő és megfelelő bizonyító anyag sem pró, sem kontra. Még az ókori eseményeket és személyeket illetően sincs rendszerint annyi irodalmi vagy régészeti adat, hogy ezekkel – a mából visszatekintve – valóban racionálisan ellenőrizhetnénk az egykori bibliai történéseket, nem is beszélve az őskorról, avagy a földi szférán kívüli, természetfeletti világra vonatkozó kijelentésekről.

Ugyanakkor a bibliai kijelentések az emberi racionalitás nyelvén szólnak, és igényt is tartanak arra, hogy racionális meggyőződéssel fogadjuk el őket valóságnak, beleértve ebbe a bibliai iratgyűjteménybe foglalt próféta beszéd isteni kinyilatkoztatás voltát is. Az utóbbira vonatkozóan például Pál apostol ezt írta egy keresztény közösség tagjainak: „*Hálát adunk az*

³ Leslie Newbigin: *A Biblia tekintélye és a nyugati kultúra*. Teológiai Szemle, 1992/3., 137. o.

⁴ Kálmán Szabolcs: „*Nehéz*” *bibliamagyarázatok (1)*. Reformátorok Lapja, 2005. nov. 27.

Istennek szüntelenül, hogy ti befogadván Isten általunk hirdetett beszédét, nem úgy fogadtátok, mint emberek beszédét, hanem mint Isten beszédét, aminthogy valósággal az is.” (1Thess 2,13) A történeti tények ellenőrzése, avagy az irodalomtörténeti kutatás azonban nem lehet alap az ilyen és ehhez hasonló állítások bizonyításához vagy cáfolásához, mivel ehhez – mint említettük – éppen tudományos értelemben vagy alapon nem áll rendelkezésre elégséges tényanyag. (A racionális meggyőződésre jutásnak más az útja a bibliai kijelentéseket illetően.)

Ez az irányzat tehát – noha formálisan nem adja fel azt az igényt, hogy a kereszténység kinyilatkoztatott vallás, amelynek alapja az Istentől ihletett Biblia – ténylegesen felbomlasztja, hiteltelenné teszi ezt az alaptételt. A racionalista/liberális teológia azt eredményezi, hogy a kereszténység hagyományalapú vallássá minősül át, ahol a Biblia már nem jelent többet annál, mint hogy a keresztény hagyomány egy részét képezi.

Milyen kritika éri az utóbbi időben ezt az irányzatot a keresztény teológián belül? A következő idézet válaszol: *„Az elmúlt években egyre inkább az a benyomásom támadt, hogy a diákok mind kevesebbet várnak a történetkritikától... Zavarja őket, hogy a világ sok száz, vagy talán sok ezer Újszövetség-kutatója annyira különböző véleményen van, és a teljes egyetértés szinte lehetetlen. Az általuk olvasott munkák szinte mindegyikében ellentétes nézeteket találnak. Mi a történetkritika értéke, ha minden csak felvetés, és szinte semmi sem világos? ... Tanítványaim azt kérdezik: Mi közünk nekünk mindehhez? Mivel járulnak hozzá ezek a magyarázatmorzsák a mi szövegértésünkhöz? ... Számtalan modern történetkritikai kommentár többsége egyszerűen unalmas olvasmány... A történetkritika olyan, mint amikor az ember egy katedrálishoz közeledve annak köveit elemzi származási helyük, pusztulásuk mértéke, rögzítésmódjuk, az építési technika szerint. Így azonban soha nem juthatunk annak tudatára, valójában mi is a katedrális.”*⁵

A fenti idézet rámutat a racionalista/liberális vagy történetkritikai irányzat egyik fő hibájára: annyit foglalkozik a külső adatokkal, az Írások emberi oldalának boncolgatásával, hogy a szöveg lényegi mondanivalójáig nem sikerül eljutnia. A másik fő hibája ennek a megközelítésnek az elfogult kritikai hozzáállás. A kérdésfelvetéseknél és a merész következtetéseknél éppen a tudományos realizmus hiányzik. Sokkal inkább jellemző sokszor az eredetiségre törekvő ötletszerűség. A feltevések tényként kezelése is szokásos, ami pedig kiváltképpen tudománytalan eljárás.

Tudományos akar lenni tehát ez az irányzat, mégis éppen a tudománytalan magabiztosságot lehet leginkább felróni neki. Racionalista teológia a neve, de többnyire nem egészséges racionalitást képvisel, hanem elfogult, szélsőséges ultraracionalizmus jellemzi. A kereszténység eredeti alapjai, alapelvei mintegy porrá omlanak szét e jellegzetes módszer és

megközelítés alkalmazása nyomán.

Szubjektív megjegyzés: Fájdalmas belegondolni, hogy olyan sok tehetséges, tisztességes teológus, vagy képzett laikus sem tud elszakadni ennek az irányzatnak az alapvető szellemiségétől, noha komolyan veszik a kereszténységüket, és a szélsőségekkel már nem is azonosulnak. Kínozza az embert a kérdés, vajon miért nem vonják le a következtetést abból, hogy mennyi ellentmondással terhelt ez az irányzat? Miért nem látják, hogy ez igazából egy olyan korszellem szülötte, amely már a múlté, s melynek magabiztossága és az elfogultságai tarthatatlannak bizonyultak, nemegyszer az azóta hatalmasat fejlődött tudomány oldaláról is? Miért nem nyilvánvaló számukra, hogy egyáltalán nem adekvát módszer az emberi ész fölényével közelíteni az Írásokhoz, ha – akár csak feltételesen is – szóba állunk a Biblia isteni kinyilatkoztatás voltával? Miért nem világos, hogy sokkal inkább a természettudós módszerére, a megismerni kívánt valóság előtti alázatra, azaz egészen gondos megfigyelésre és az összegyűjtött tényanyag alapos átgondolására lenne szükség? A válasz valószínűleg abban keresendő, hogy nehéz dolog elfogadni, hogy annyi tudós kutató eleve tévúton járt, s annyi tudományos munkát és teljesítményt nagyrészt értelmetlennek és értéktelennek kell minősíteni végül. Nehéz szembesülni azzal, hogy ekkora tévedésre képes az ember a tudományosság köntösében. Kétségtelenül szellemi és erkölcsi bátorságot igényel az annyi nagy név által képviselt irányzat tévedéseivel való teljes leszámolás.

Két, súlyos kijelentést tartalmazó bibliai igé jut eszembe gyakran ezzel az irányzattal kapcsolatban. Hangsúlyozom, hogy nem az irányzat képviselőinek az indítékát akarom minősíteni idézésükkel, mert sokan az emberi tehetségbe, képességekbe és tekintélyekbe vetett jóhiszemű, de alaptalan bizalommal követik ennek az irányzatnak az eszmeiségét és módszereit, amint erre az imént utaltam. A végeredményt illetően azonban áll az alábbi igék ítélete: *„Hogyan mondhatjátok: bölcsek vagyunk, az Úr törvénye nálunk van? Bizony, íme hazugságra munkál az írástudók hazug tolla!... Íme, megvetették az Úr szavát, micsoda bölcsességük van tehát nekik?”* (Jer 8,8–9) *„Jézus pedig felelvén, monda nekik [a szadduceusoknak]: Avagy nem azért tévelyegtek-e, mert nem ismeritek az Írásokat, sem Istennek hatalmát?”* (Márk 12,24)

Az irányzat eszméiből mégis megtartandó annyi – ami józan racionalitás –, hogy történeti és nyelvi vonatkozásban fel kell kutatni és fel kell használni azt, ami valóban tényanyag, mert ez hozzásegít az egyes íráshelyek minél jobb megértéséhez. Ez az elv azonban nem ennek az irányzatnak a találmánya. A *sola Scriptura* elvet valló 16. századi protestáns reformátorok és teológusok is ezt az igényt támasztották, és érvényesítették is írásmagyarázatukban.

⁵ Ulrich Luz: *Evangélium és hatástörténet*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1996, 5–6., 11. o.

Egy kérdés még végül: Hol találhatjuk a racionalista/liberális vagy történetkritikai irányzat képviselőit? Elsősorban a nagy történelmi tradíciójú népegyházakban, a római katolikus és protestáns egyházakban, mindenekelőtt a teológiai intézményekben és a lelkészek körében, akik ilyen szellemű teológiai képzésben részesültek. Fontos ráirányítani azonban a figyelmet arra, hogy – mintegy fáziskéséssel – erőteljesen hódít ez az irányzat ma több úgynevezett új protestáns közösségben is, az elegeházasodás folyamatával párhuzamosan, annak mértékével egyenes arányban.

A szóban forgó irányzat alapvetően liberális szemléletű, de gyakran jól összefér az egyházas konzervativizmussal is, noha a kettő más vonatkozásban egymás ellentéte. A liberalizmus esetében kézenfekvő a szellemi rokonság, az összeillés, de hogyan jön össze ez az irányzat az egyházas konzervativizmussal? A válasz abban a tényben keresendő, hogy az egyházas konzervativizmusnak mindig is kényelmetlen volt és kényelmetlen lesz a jövőben is a bibliai kinyilatkoztatás egyenes beszéde, igazság és tévedés, helyes és helytelen között kompromisszumot nem ismerő határozottsága. A vallási hagyományra építő „egyházhittel” viszont igen jól összefér, sőt egyenesen jól jön számára az a felfogás, hogy a Biblia csupán az egyházi tradíció egy része, amit a mindenkori teológiának (tanítóhivatalnak) kell hitelesen értelmeznie.

Az élményorientált irányzat

Ez az irányzat is a korszellem szülötte. Nem a modern koré, mint a racionalista/liberális irányzat, hanem az azt követő posztmodern korszaké. Egészen új jelenségről, saját korunk jellegzetes irányzatáról van tehát szó.

Az *élmény- vagy élvezetvallás* megjelölés nem általánosan ismert. Egy német szerzőtől, dr. Stephan Holthaus-tól származik (az eredeti elnevezés: „Erlebnis- und Spaßreligion”). Olyan találó, hogy megfelelőnek láttam ezt használni, annál is inkább, mivel viszonylag új jelenségről van szó, főként kelet-európai vonatkozásban, amelynek az elnevezése még nem kiforrott.

Mi a lényege ennek az irányzatnak? Részleteket idézek Bruno Schwengeler *Valódi hit vagy élményvallás?* c. könyvéből:

„Dr. Stephan Holthaus... figyelemre méltó előadást tartott a mai élményorientált kereszténységről, a posztmodern élménytársadalom keresztény gyülekezetekre gyakorolt befolyásáról. Az első részben a nyugati társadalmak élménytársadalom voltát vázolta fel, amennyiben már nem annyira a munka, a fáradozás, a szenvedés, a takarékoskodás, a

nélkülözés és a kötelességtudat jelentik az élet tartalmát, hanem az élvezet, a szórakozás, a személyes boldogság, a »fő, hogy jól érezzem magam« elve, a kedvtelések és a befelé orientáltság. Egy közvélemény-kutatás során fiatalokat kérdeztek meg arról, hogy mit szeretnek a legjobban. 99 százalék ezt válaszolta: Szórakozni. A fiatalok 43 százalékát egyáltalán nem érdekli a politika. Holthaus szerint »az ember sem jobbos, sem nem balos, hanem élvezetpárti«. Ez az élvezet- és élményspektus keresztény körökben is egyre fontosabb szerepet játszik...

Kabaré-előadók, zsonglőrök, bohócok, pantomimjátékosok, táncosok, színészek, show-bűvészek, bábjátékosok, mozgásművészek és természetesen zenészek egész hada lepi el a keresztény köröket, hogy új szint adjon az igehirdetéseknél és a rendezvényeknek. Ezzel a mesterfogással szeretnék megszólítani az evangéliumtól távol lévőket, hogy így nyerjék meg őket Jézus Krisztusnak...

Hogy mennyire befolyásolják az élvezet- és élménytársadalom erői már a keresztény hit központi elemeit is, azt dr. Holthaus többek között a Biblia-magyarázat, a prédikáció, az istentiszteletek és az istenkép terén mutatta ki.

A fokozódó élménykegyesség hatására a Biblia-magyarázat gyakran csak a személyes látásra szorítkozik: mit mond ez az ígérés nekem? »...Majdcsak mond nekem valamit a Szentlélek ezzel kapcsolatban. – Milyen gyakran hallom újabban evangéliumi körök Biblia-óráin is azt a megfogalmazást, amit azelőtt csak liberálisok szájából hallottam: ez az ige számomra ezt és ezt jelenti. Hogyhogy csak számodra? Létezik-e Biblia-kontextualizálás individuális módon? [Azaz: egyéni szövegösszefüggésben való Biblia-értelmezés.]

*Az istentiszteletek is megváltoztak. A bevezető programok egyre hosszabbak, az igehirdetések egyre rövidebbek. Mivel a modern embernek nyújtani kell valamit, természetesen nagy hangsúlyt fektetnek a változatosságra. Időnként elmosódnak az istentisztelet és a show-műsor közötti határok...Észrevétlenül megváltozott még az istenkép is. Isten már nem a szent, igazságos Isten többé, hanem csak a kedves, gyengéd apa. Istent barátá minősítik át, aki sohasem mond ellent nekem, hanem igazol engem.«” (Bruno Schwengeler: *Toronto Segen*, 1994, magyar kiadás: Ethos Kft.; Budapest, 1997, 38–39., 41. o.)*

Ennek az irányzatnak a jellegzetességeiben valóban a mai korszellem tükröződik. Egy amerikai szociológus, Christopher Lash könyvének címe jut eszembe. A könyv maga nem volt annyira érdekes, mint amennyire telitalálat volt a címe: *Az önimádat társadalma*. A mai, posztmodern mentalitással áthatott nyugati társadalmakat nem lehetne ennél találobban jellemezni.

Az élménykereszténység egy az egyben az értékvesztett, önimádó posztmodern

társadalom terméke, amely valódi tartalmak és értékek helyett immár csak hangulatokat, korábbi élményeit meghaladó újabb élményeket, legeket és extrákat keres a benne levő nagy űr betöltésére, feledtetésére. A keresztény tanok érdektelenek e szellemiség számára, amely tág teret ad a „kreatív”, spiritualista értelmezéseknek.

Kik, hol képviselik ezt az irányzatot? A XX. század elején indult karizmatikus mozgalmak már előkészítették az útját, és a karizmatikus közösségek természetes befogadó közegei is ennek az irányzatnak. Megjelenik azonban ez a szellemiség a maga jellegzetességeivel a karizmatikus eszméket és kegyességet egyébként elutasító keresztény egyházakban és közösségekben is, köztük a kisebb, új protestánsnak nevezett, utóreformációs mozgalmakban, közösségekben is. Ehhez az irányzathoz sorolható például a lelkes ökumenizmust képviselő „Felvonulások Jézusért” mozgalom. A Római Katolikus Egyház legfelsőbb körei által pártfogolt *Passió* c. film is ennek az irányzatnak a szellemiségét tükrözi. A film lelkes fogadtatása – az ún. konzervatív protestánsok széles köreiben is – jelzi, hogy milyen fogékonyan, mennyire fenntartások nélkül fogadják be ezt az irányzatot keresztények nagy tömegei, noha messze távol esik a valódi kereszténységtől, illetve kiáltóan ellentétes vele.

A fundamentalista irányzat

Mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy nagy a fogalomzavar a „fundamentalista” jelző jelentését és alkalmazását illetően. Ezért világos határvonalat kell húznunk, hogy mi tekinthető fundamentalizmusnak, és mi nem.

Mindenekelőtt a „fundamentalizmus” kifejezés kereszténységen belüli használatának az eredetéről kell szólnunk. *„A fundamentalizmus az Amerikai Egyesült Államok protestáns egyházaiban a múlt század közepén indult ébredési és teológiai mozgalom. Ez időben szakadás következett be a liberális és a konzervatív protestáns keresztények között az Egyesült Államokban. A konzervatív teológiához és a nagy ébredési mozgalmakhoz tartozók 1878-ban megalkották a »Niagarai hitvallás«-t... 1910–15 közt kiadtak egy 12 kötetes sorozatot, ennek címe volt: »The Fundamentals«, a fundamentumok. Később a fundamentalisták két ágra szakadtak: (1.) a harcok (militant) fundamentalistákra, akik a hit megvédését tartották céljuknak, és (2.) az »evangelical« ágra, amely inkább az evangelizáció segítségével a keresztény hit terjesztését tartotta fontosnak. Többféle fundamentalizmus van tehát, de felismerhetők közös vonásaik.»* (Dr. Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998. 14. o.)

Mivel az 1878-as Niagarai hitvallás a Biblia történetiségét teljességgel figyelmen kívül hagyó, szélsőséges álláspontot fogalmazott meg a Biblia-értelmezést illetően, gyakran egybemossák a Biblia ihletettségét komolyan vevő álláspontot is a fundamentalizmussal.

Példa az ilyen összemosásra: „*A Szentírás fundamentalista értelmezésének gyökerei a reformáció korára nyúlnak vissza, amikor azért harcoltak, hogy az Írás betű szerinti értelmezéséhez hűek maradjanak... A Szentírás ilyen fundamentalista megközelítésének az az alapvető hibája, hogy elutasítja a bibliai kinyilatkoztatás történeti jellegét... A fundamentalizmus hajlamos a szellemi korlátozottságra... Végső soron a fundamentalizmus elszakítja a Szentírás-magyarázatot a hagyománytól, mivel a »sola Scriptura« elvén alapszik.*” (I. m., 41–43. o.)

Nyilvánvalóan erősen torzít a fenti nyilatkozat, mert a XVI. századi reformáció, illetve a reformátorok *sola Scriptura* elve egyáltalán nem történetietlen, verbálinspirációs felfogás volt, szó nem volt a kinyilatkoztatás emberi oldalának figyelmen kívül hagyásáról.

A racionalista/liberális vagy történetkritikai irányzat képviselői részéről nyomás nehezedik ma a Biblia ihletettségét – bibliai értelmében – fenntartó teológusokra és lelkészekre. Mint Samuel Koranteng-Pipim megjegyzi, sokan azért nem merik határozottabban képviselni konzervatívnak minősülő álláspontjukat a Biblia-értelmezést illetően, mert félnek attól, hogy azonnal rájuk sűtik a „fundamentalista” jelzőt (*Befogadván az Igét*, Spalding Alapítvány, 2005, eredeti címe: *Receiving the Word*).

Jogos tehát az alábbi tisztázó észrevétel és intelem: „*A 90-es évek eleje óta egyre nő az egyházakon belüli fundamentalizmussal foglalkozó irodalom... Olykor az a benyomásunk támadhat, hogy... [eleve] fundamentalizmusnak minősül... az, ha valakinek szilárd hitbeli meggyőződése van... Sok minden nem fundamentalizmus, amit fundamentalizmusként bélyegeznek meg a fundamentalizmusról szóló rendkívül kiterjedt szakirodalomban, amelyre nemritkán egyfajta fundamentalista antifundamentalizmus, sőt fundamentalizmus-ellenes inkvizíciós magatartás jellemző... A hűség a hithez, hitvallási szövegekhez, amelyek egy hívő közösség azonosságát megalapozzák... mindez még távolról sem fundamentalizmus... Akkor fundamentalista lenne Péter és Pál, Mária és József is, mindazokkal a keresztényekkel együtt, akik »inkább engedelmeskednek Istennek, mint az embereknek«.*” (Manfred Spieker: *Fundamentalista volt-e Péter, Pál, Mária és József?* MÉRLEG, 1994/3., 305. o.)

Jogosan érzik kényelmetlennek az indokolatlanul rájuk ragasztott „fundamentalista” jelzőt a megtámadott keresztény teológusok, mivel rengeteg szó esik ma a vallásos fundamentalizmus kártételeiről. Közismert, hogy elsősorban az iszlám fundamentalizmus – de akár a hindu vagy ortodox judaista fundamentalizmus is – milyen könnyen válik a terrorizmus melegágyává.

Itt az ideje tehát, hogy végre pontosan meghatározzuk, mi a fundamentalizmus. Az alábbi idézet jól összefoglalja ezt: „*Minden fundamentalista azért küzd, hogy a politikát rendeljék alá a vallásnak. Üdvbizonyosságot kínál, mégpedig nemcsak a mennyben, hanem a földön is. Így válik a belső és külső békét veszélyeztető tényezővé mindenütt, ahol csak hatalomra jut. Hogy a fundamentalizmus miként fenyegeti a békét, arra példát szolgáltathatnak a muzulmán államok. A judaizmusban és a hinduizmusban is van politikai súllyal bíró fundamentalizmus.*” (I. m., 305–310. o.)

Annyiban egészíthetjük ki a fenti meghatározást, hogy a fundamentalista vallásosság harcias módon tévedhetetlennek vallja saját álláspontját. Meggyőződése, hogy az általa képviselt legfőbb jót egyszerűen uralomra kell juttatni, érvényesíteni kell az egész emberiség üdvére, tekintet nélkül mások lelkiismereti meggyőződésére. Ebből következően elutasítja az állam és egyház szétválasztásának elvét és gyakorlatát, s a köztük lévő válaszfal lebontására törekszik. Ez az irányzat tehát nem ismeri el és nem tartja tiszteletben a lelkiismereti szabadság elvét, s ha megerősödik, még a liberális toleranciát is megszünteti a másként gondolkodókkal szemben.

Mindeddig csak az iszlám, a hindu és a judaista fundamentalizmust emlegettük, előzőleg felvezettük már azonban azt az állítást, hogy keresztény fundamentalizmus is létezik. Sőt azt kell mondanunk, hogy igencsak megerősödőben van, és elszántan uralomra tör, elsősorban az amerikai és európai kereszténység körében, a globalizáció folytán azonban mindinkább éreztetni fogja hatását. A világ figyelmét leköti a fundamentalista iszlámmal vívott küzdelem, és eközben csak kevesen veszik észre, hogy ez valójában inkább a vallási fundamentalizmusok egymás elleni mérkőzése. Sokan nem látják, hogy egy harcos keresztény fundamentalizmus ígér ma „jobb és biztonságosabb” világot a keresztény egyházak ideológiai és politikai pozícióba juttatása által.

Találó megállapítás volt olvasható a napokban az *International Herald Tribune* c. lapban: „*Míg a világ a radikális muszlimok által mindenki mással szemben vívott, civilizációk közötti összecsapásra koncentrált, elkerülte figyelmünket az ugyanilyen mértékben veszélyes kultúrák közötti összecsapás és az ezzel együtt járó képmutatás, amely a radikális keresztények és mindenki más között zajlik.*” (2005. november 28.)

Tipikus példa a keresztény fundamentalizmus lényegét illetően az alábbi, protestáns teológustól származó kijelentés: „*Ha a Lélek vezérel bennünket, akkor nem olyan uralomban reménykedünk, amely majd egyszer valamikor eljön, hanem azért könyörgünk, hogy Isten országa épüljön bele e föld uralmi rendszereibe.*” (Jörg Zink: *Egyetemes egyház, de mikor?*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003, 182. o.)

Ha a keresztény fundamentalizmus a színtisztán biblikus elveket, erkölcsi törvényeket

kívánna ily módon érvényre juttatni, még az sem lenne helyes, mert hatalmi kényszer még az abszolút jó elfogadtatása céljából sem alkalmazható, hiszen az abban a pillanatban megszűnne abszolút jó lenni. De a keresztény fundamentalizmus kártétele ennél is nagyobb, mert nagyrészt valójában Biblia-ellenes hagyományokat védelmez harciasan és igyekszik kötelezővé tenni. Az úgynevezett „keresztény értékekhez” ragaszkodik, de ezek jó része a történelem folyamán torzult, téves hagyomány. Az irányzat valójában az egyházat és az egyházba vetett hitet kívánja megtenni fundamentumnak a világi társadalom számára is.

Kik, illetve hol képviselik a keresztény fundamentalizmust? Mindenekelőtt a római katolikus egyházra vonatkozóan kell azt a megállapítást tennünk, hogy eredetileg és lényege szerint fundamentalista, még ha egy ideig – a modern liberális eszméket valló, személyes szabadságjogokat érvényesítő társadalmakban – nem is juttatta markánsan kifejezésre ezt az alapállását. Vallja ugyanis egyháza tévedhetetlenségét, a Vatikán pedig megtestesíti az állam és az egyház szétválaszthatlan egységét. Ismert tény, hogy a lelkiismereti szabadság elvét csak nagyon nehezen sikerült, szolid formában, nyilatkozatba foglaltatni a II. vatikáni zsinaton. A római egyház alapvető álláspontja az, hogy csak az igazságnak van joga létezni, amelyet viszont saját maga határoz, illetve testesít meg. A tévedhetetlenség dogmájából következik, hogy a római egyház sohasem ítélte el elvileg középkori eretneküldözéseit, és ez a jövőben sem várható.

Sok információ jutott el hozzánk az utóbbi időben Amerikában kibontakozó protestáns fundamentalizmus egyre harciasabb megnyilatkozásairól és folyvást növekvő politikai súlyáról is. Közismert, hogy a keresztény fundamentalizmust képviselő ún. vallásos jobboldal juttatta hatalomra George Busht a legutóbbi elnökválasztáskor. Ez a tény önmagában mutatja a fundamentalista kereszténység erősödő politikai aktivitását. Ugyancsak a keresztény fundamentalizmus jegyében folyt a harc a közelmúltban az európai alkotmány körül. E törekvések lényege: az Isten előtti felelősséget, illetve Európa keresztény vallási gyökereinek az elismerését az európai jogrend alapjává kell tenni. Ez lehetővé teszi, hogy – amikor megérik erre a helyzet – hatalmi szóval, polgári törvényhozás útján mindenkire rákényszeríthető legyen a keresztény valláserkölcsei rendhez igazodás. A keresztény Európáért folyó küzdelem kétségkívül újból és újból fel fog lángolni, míg csak célt nem érnek a szóban forgó fundamentalista keresztény törekvések.

A biblikus irányzat

Ezt az irányzatot elegendő csak egészen röviden jellemeznünk, oly módon, hogy összegezve felsorakoztatjuk az előbbi irányzatoktól eltérő meggyőződéseit és jellegzetességeit.

1. A Bibliát Isten kinyilatkoztatásának, „*Isten beszédének*” vallja a szó teljes és reális értelmében (1Thess 2,13). Vallja, hogy amiképpen Isten Fia, Jézus Krisztus teljesen emberré lett, de eközben sértetlenül „*benne lakozott az istenség teljessége*” (Kol 2,9), ugyanúgy Isten beszéde is teljességgel emberi beszéddé lett, eközben azonban sértetlenül megmaradt isteni volta. Vallja a Biblia történetiségét, de nem reked meg az emberi oldal boncolgatásánál, amelyet elkülöníthetetlennek tart, mivel a Biblia Isten-emberi beszéd voltának megbonthatatlan egységét vallja. Egységes, átfogó gondolatrendszert ismer fel a Bibliában, amely megelégtíti az igazságkereső embert, és az isteni szabadítás reménységét, ígéreteit közvetíti számára.

2. A biblikus kereszténység nem a pluralizmus alapján álló tolerancia híve, hanem a lelkiismereti szabadság alapján álló toleranciáé, mivel vallja a kinyilatkoztatott isteni igazság kizárólagosságát. Az egy kinyilatkoztatott, kizárólagos igazság melletti hitvallását társítja minden egyén lelkiismereti szabadságának tökéletes tiszteletben tartásával. Minden megnyilatkozásában ehhez a bibliai alapelvhez szabja magát: „*Ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság.*” (2Kor 3,17)

3. Az állam és az egyház szétválasztásának elkötelezett híve, mert vallja: „*Isten országa nem e világból való.*” (Ján 18,36) Meggyőződése továbbá, hogy a lelkiismereti szabadság tiszteletben tartásának elengedhetetlen biztosítója állam és egyház szétválasztása. Természetesen kívánatosnak tartja, hogy a lehető legszélesebb körben ismertté legyen az evangélium a világi társadalomban is – de úgy véli, ezt csak azon az úton helyes munkálni, hogy a keresztény tanítások, főként pedig a keresztény egyének és közösségek életének tanúságtétele belülről kifelé hatva, kovászként járja és alakítsa át az emberi társadalmat, teljességgel önkéntes alapon és szabadon. Az állam és egyház szétválasztását anyagi vonatkozásban is komolyan gondolja. A lelkiismereti szabadság elvével és Jézus igéjével (1Kor 9,14) összeegyeztethetetlennek tartja, hogy hitéleti tevékenységhez anyagi támogatást vegyen igénybe az állam részéről.

4. A biblikus kereszténység – Kálvin szavaival élve – „hiszi az *egyházat*, nem pedig az *egyházban* hisz”. Hiszi, hogy az egyházat a hívő nép alkotja, akik „*Isten beszédét hallgatják és megtartják*” (Luk 8,21). Isten beszédét tartja az igazság, a tanítás és a keresztény életgyakorlat egyetlen mércéjének. A lelkiismereti szabadság elvét az egyházon belül is – az egyházvezetői vagy egyházi testületi tekintéllyel szemben is – fenntartja (Ap csel 5,29; Gal 1,8–10).

*

A kereszténység mai négy fő irányzatát vázoltuk fel. A negyediknek bemutatott biblikus irányzat a legkeskenyebb sáv számszerűség és tanbeli-erkölcsi következetesség

szempontjából egyaránt. Az is kézenfekvő, a jelenlegi tendenciákat – és hozzátehetjük: a Biblia profetikus kijelentéseit – tekintve, hogy a négy irányzathoz rövidebben csak kettő lesz. A racionalista/liberális irányzat részben lehanyagolódik a korszellemmel együtt, amelyből származik, részben pedig bekebelezi a fundamentalista irányzat. Az élményorientált irányzatnak pedig eleve nincs fenntartása a fundamentalista irányzattal szemben, sőt nagyszerűen tudja egyesíteni a maga spirituális lelkesültségét a fundamentalizmus politikai és globális hatalmi ambícióival, lelkesültségével. A fundamentalista, hagyomány alapján álló és világi hatalommal szövetkező kereszténység illetve a biblikus kereszténység azonban tűz és víz, semmiképpen nem egyezhetnek ki egymással. A konfliktus köztük mindig elkerülhetetlen volt, és az lesz a jövőben is. Természetesen nem a biblikus kereszténység lesz a támadó fél, amely mindenkor a szolid és szelíd tanúságtevéshez ragaszkodik.